

**VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINING KRIMINOLOGIK
XUSUSIYATLARI VA UNING PROFILAKTIKASINI
TAKOMILLASHTIRISH**

Mustafoyev Saidabrор A'zamxon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-kurs kursanti

Toshkent. sh

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20672077>

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining zamonaviy kriminologik xususiyatlari, sabab va shart-sharoitlari hamda ularning barvaqt profilaktikasini tashkil etishning huquqiy va tashkiliy asoslari kompleks tahlil qilingan. So'nggi yillarda o'smirlarning axborot texnologiyalari (ijtimoiy tarmoqlar) orqali yot g'oyalar ta'siriga tushishi, sintetik giyohvand moddalarni tarqatish ("zakladka") va kiber-huquqbuzarliklarga jalb etilishi tendensiyalari ilmiy asoslangan. Muammoni hal etishda ichki ishlar organlarining voyaga yetmaganlar masalalari bo'yicha inspektor-psixologlari faoliyatini raqamlashtirish, ta'lim muassasalari bilan idoralararo hamkorlikni kuchaytirish yoritilgan. AQSh ("Diversion" dasturlari), Buyuk Britaniya (YOTs), Germaniya va Janubiy Koreyaning yoshlar jinoyatchiligiga qarshi kurashish hamda ularni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish borasidagi ilg'or xorij tajribasi qiyosiy o'rganilib, O'zbekiston milliy qonunchiligi va huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish yuzasidan aniq ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi, huquqbuzarliklar profilaktikasi, inspektor-psixolog, kiber-makon, giyohvandlik savdosi, ijtimoiy rehabilitatsiya, idoralararo hamkorlik, xorij tajribasi.

Аннотация: В данной научной статье проводится комплексный анализ современных криминологических особенностей преступности несовершеннолетних, ее причин и условий, а также правовых и организационных основ ранней профилактики. Научно обоснованы тенденции последних лет,

Contact: 99 826 99 56

связанные с попаданием подростков под влияние чуждых идей через информационные технологии (социальные сети), их вовлечением в распространение синтетических наркотиков («закладки») и киберправонарушения. Освещены вопросы цифровизации деятельности инспекторов-психологов по делам несовершеннолетних органов внутренних дел и усиления межведомственного взаимодействия с образовательными учреждениями. Изучен передовой зарубежный опыт США (программы «Диверсия»), Великобритании (YOTs), Германии и Южной Кореи в борьбе с молодежной преступностью и социальной реабилитации, разработаны конкретные научно-практические предложения по совершенствованию национального законодательства и правоприменительной практики Узбекистана.

Ключевые слова: преступность несовершеннолетних, профилактика правонарушений, инспектор-психолог, киберпространство, наркоторговля, социальная реабилитация, межведомственное взаимодействие, зарубежный опыт.

Abstract: This scientific article provides a comprehensive analysis of the modern criminological features of juvenile delinquency, its causes and conditions, as well as the legal and organizational foundations for early prevention. The trends of recent years related to teenagers falling under the influence of alien ideas through information technologies (social networks), their involvement in the distribution of synthetic drugs ("dead drops"), and cyber offenses are scientifically substantiated. The issues of digitizing the activities of inspector-psychologists for juvenile affairs of internal affairs bodies and strengthening inter-agency cooperation with educational institutions are highlighted. The advanced foreign experience of the USA ("Diversion" programs), the UK (YOTs), Germany, and South Korea in combating youth crime and social rehabilitation was comparatively studied, and specific scientific and practical proposals were developed for improving the national legislation and law enforcement practice of Uzbekistan.

Keywords: juvenile delinquency, crime prevention, inspector-psychologist, cyberspace, drug trafficking, social rehabilitation, inter-agency cooperation, foreign experience.

Har qanday davlatning istiqboli va taraqqiyoti uning yosh avlodi qanday tarbiya topishi va unib-o'sishiga bevosita bog'liq. O'zbekiston Respublikasi aholisining salmoqli qismini yoshlar va voyaga yetmaganlar tashkil etadi. Shu sababli, voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning oldini olish davlat siyosatining eng muhim va ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi — bu jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy muammolarning o'ziga xos lakmus qog'ozidir. O'smirlarning ruhiyati to'liq shakllanmaganligi, ularning tez ta'sirga beriluvchanligi va o'zini ko'rsatishga bo'lgan kuchli ishtiyoqi ko'pincha ularni jinoiy muhit vakillari uchun oson "o'lja"ga aylantiradi. Jinoyat sodir etgan o'smirni jazolashdan ko'ra, uni jinoyat yo'liga kirishidan asrab qolish ichki ishlar organlari (IIO) huquqbuzarliklar profilaktikasi xizmati, xususan, voyaga yetmaganlar masalalari bo'yicha inspektor-psixologlarning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Kriminologik tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'smirlar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlar tarkibi va usullari so'nggi yillarda keskin o'zgarmoqda. Agar ilgari voyaga yetmaganlar asosan mayda o'g'rilik, bezorilik va tan jarohati yetkazish kabi an'anaviy jinoyatlarni sodir etgan bo'lsa, bugungi kunda raqamli muhit ta'sirida xavfli tendensiyalar yuzaga kelmoqda:

- **Giyohvand moddalar tarqatishga ("zakladka") jalb etilish:** Jinoiy sindikatlar o'smirlarning oson pul topishga qiziqishidan hamda ularning jinoiy javobgarlik yoshi (va sanksiyalar) yengilroq ekanligidan foydalanib, ularni Telegram-botlar orqali sintetik narkotiklarni yashirin tarqatishga jalb qilmoqda.
- **Kiber-bezorilik va kiber-firibgarlik:** O'smirlarning internet texnologiyalarini tez o'zlashtirishi ularni birovlarining plastik kartalaridan pul o'g'irlash,

internetda tengdoshlarini haqorat qilish (Cyberbullying) yoki ommaviy mushtlashuvlarni (TikTok, Instagram orqali) tashkil etish kabi huquqbuzarliklarga yetaklamoqda.

- **Guruh bo‘lib jinoyat sodir etish:** O‘smirlar tabiatan guruhga qo‘shilishga moyil. Shu sababli voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining 70% dan ortig‘i guruh bo‘lib sodir etiladi.

Sabab va shart-sharoitlar: Jinoyatning ildizi avvalo oiladagi nosog‘lom muhit, ota-ona nazoratining yetishmasligi (ayniqsa, ota-onalar xorijga ishlashga ketganda qarovsiz qolish), maktabda darslarni surunkali qoldirish hamda bo‘sh vaqtni mazmunli o‘tkazish (sport, to‘garaklar) imkoniyatining yo‘qligiga taqaladi.

O‘zbekistonda xalq ta’limi muassasalari va IIO o‘rtasidagi hamkorlikning yangi instituti — Voyaga yetmaganlar masalalari bo‘yicha inspektor-psixologlar lavozimi joriy etildi. Ularning profilaktik taktikasi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- **Maktabdagi barvaqt profilaktika:** Inspektor-psixolog o‘quvchilarning davomatini tahlil qiladi. Darsga muntazam qatnashmaydigan, darsda o‘zini tajovuzkor tutadigan o‘quvchilar "xavf guruhi"ga olinadi. Psixologik testlar va suhbatlar orqali bolaning nima sababdan o‘zgarib qolgani (oilaviy zo‘ravonlik bormi yoki ko‘chada kimningdir ta’siriga tushganmi) aniqlanadi.

- **Nosog‘lom oilalar bilan ishlash:** Huquqbuzar bolalar ko‘pincha ichkilikbozlik, janjal hukm suradigan oilalardan chiqadi. Profilaktika inspektori mahalla raisi va ijtimoiy xodimlar bilan birgalikda bunday ota-onalarni (MJtK 47-moddasi asosida) ma’muriy javobgarlikka tortish va farzand tarbiyasiga majburlash choralari ko‘radi.

- **Tungi vaqtda profilaktik reydlar:** "Tungi vaqt - xavfsiz vaqt" tadbirlari doirasida soat 22:00 dan so‘ng kompyuter klublarida, ko‘ngilochar maskanlarda ota-onasiz yurgan voyaga yetmaganlarni aniqlash va ularning ota-onalariga nisbatan chora ko‘rish eng samarali cheklovchi taktikadir.

Voyaga yetmaganlarni kiber-makondagi tajovuzlardan asrash bugungi politsiya faoliyatining o'zagidir. O'smirlar jinoyat g'oyasini ko'chadan ko'ra ko'proq smartfon ekranidan olmoqda.

- **Ochiq manbalar razvedkasi (OSINT):** Kiber-bo'linmalar va yoshlar ishlari bo'yicha tezkor xodimlar ijtimoiy tarmoqlardagi "AUE" (qamoqxona submadaniyati), o'z joniga qasd qilishga undovchi ("Ko'k kit" tipidagi) o'yinlar yoxud narkotik tarqatuvchi yopiq guruhlarini doimiy monitoring qilib boradi. Ushbu guruhlariga a'zo bo'lgan o'zbekistonlik o'smirlarning IP va ID manzillari aniqlanib, joylardagi inspektor-psixologlarga ular bilan individual ishlash uchun yuboriladi.

- **Davomat va "E-Ma'muriy ish" integratsiyasi:** Maktabdagi elektron kundalik (Kundalik.com) tizimi va IIVning elektron bazalari birlashtirilishi orqali o'quvchining maktabga bormaganligi to'g'risida inspektorga avtomatik signal boradi.

Yoshlar jinoyatchiligiga qarshi kurashishda rivojlangan xalqaro davlatlarning tajribasi jazolashdan ko'ra qayta tarbiyalashga (reabilitatsiya) asoslangan:

- **Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSh):** AQShda voyaga yetmaganlar odil sudlovi (Juvenile Justice) alohida tizimdir. Kichik jinoyat sodir etgan o'smirlar qamalmaydi, balki **"Diversion" (Burib yuborish/Muqobil chora)** dasturlariga kiritiladi. Ular sud qilinmasdan, psixologik lagerlarga, jamoat ishlariga yoki qariyalarga qarash kabi ijtimoiy mehnatga jalb etiladi. Bu o'smirning "jinoyatchi" degan tamg'a (labeling) olmasligini ta'minlaydi.

- **Buyuk Britaniya (UK):** Britaniyada "Youth Offending Teams" (YOTs - Yoshlar jinoyatchiligiga qarshi guruhlar) mavjud. Bu guruh bitta binoda politsiya xodimi, maktab o'qituvchisi, psixolog va sog'liqni saqlash xodimidan tashkil topadi. Agar o'smir jinoyat qilsa, politsiya emas, butun komissiya uning nima uchun bu yo'lga kirganini tahlil qiladi va uni ijtimoiy qo'llab-quvvatlaydi.

- **Germaniya:** Germaniyaning Yoshlar jinoyat huquqi (Jugendgerichtsgesetz) bo'yicha asosiysi qonuniy sanksiya emas, balki tarbiyaviy choradir. Germaniyada

o'smirni qamoqqa olish "so'nggi, eng favqulodda chora" hisoblanadi. Asosiy urg'u o'smirga o'zi yetkazgan zararni (masalan, sindirgan oynasini) o'z mehnati bilan qoplashga (Restorative Justice) qaratiladi.

- **Janubiy Koreya:** Ta'lim va intizom o'ta qattiq bo'lgan Koreyada maktab politsiyasi (School Police Officers - SPO) tizimi kuchli rivojlangan. Ofitserlar maktablarda dars beradi, bolalar bilan birga tushlik qiladi va ular bilan Kakaotalk messengeri orqali doimiy do'stona aloqada bo'ladi. Agar o'quvchi kiber-bullingga uchrasa, darhol o'z ofitseriga xabar yozadi. Shuningdek, tungi soatlarda o'smirlarning internet-kafelarda o'tirishi qonunan cheklangan va raqamli bloklanadi.

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olish huquqni muhofaza qiluvchi organlardan jazolovchi emas, balki "tarbiyachi va himoyachi" funksiyasini bajarishni talab etadi. Sohadagi qonunchilikni va amaliyotni takomillashtirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat va Jinoyat-protsessual kodekslariga AQSh va Yevropa tajribasi asosida "**Jinoiy javobgarlikdan muqobil choralarga burib yuborish (Diversion)**" institutini kiritish. Unga ko'ra, ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatni birinchi marta sodir etgan voyaga yetmagan shaxsni sud qilmasdan va sudlanganlik tamg'asini bosmasdan, ijtimoiy-foydali mehnat, maxsus psixologik treninglar va sport to'garaklariga qatnashish sharti bilan qonuniy javobgarlikdan ozod qilish mexanizmini to'laqonli yuridik amaliyotga kiritish.

Ikkinchidan, IIV tizimida va maktablarda faoliyat yurituvchi inspektor-psixologlarga hududdagi internet-provayderlar va kiber-xavfsizlik bo'limlari tomonidan taqdim etiladigan maxsus "Raqamli xavf signallari" (o'quvchilarning zararli va radikal saytlarga kirishi haqidagi ogohlantirishlar) platformasini yaratish hamda ular bilan manzilli psixologik ish olib borishni ta'minlash.

Uchinchidan, "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunga "Maktab politsiyasi" tushunchasini kiritgan holda (Janubiy Koreya tajribasi), inspektor-

psixologlarning nafaqat huquqbuzarlik yuz berganda, balki maktabdagi tarbiyaviy-ijtimoiy jarayonlarning doimiy ishtirokchisi (o'qituvchi maqomida) bo'lishini huquqiy va ijtimoiy jihatdan mustahkamlash.

To'rtinchidan, Voyaga yetmaganlar masalalari bo'yicha inspektorlar uchun IIV Akademiyasida "Kiber-makonda o'smirlar psixologiyasi va deviant xulq-atvorni erta aniqlash" mavzusida zamonaviy (IT-komponentlarga boy) malaka oshirish modullarini doimiy ravishda olib borish.

Xulosa qilib aytganda, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi o'smirning emas, asosan kattalar va jamiyatning xatosi mahsulidir. Ularni jinoyat botqog'idan qutqarish panjara bilan emas, balki e'tibor, to'g'ri profilaktik yondashuv va davlat muassasalarining hamjihatligi orqaligina ta'minlanadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni. 14.09.2016 yildagi O'RQ-406-son.
3. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni. 14.05.2014 yildagi O'RQ-371-son.
4. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. [Elektron resurs] // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, <https://lex.uz>.
5. Xudoyberdiyev A.A. "Ma'muriy ishlarni yuritish kafolatlari va huquqni qo'llash amaliyoti". O'quv qo'llanma. – Toshkent: IIV Akademiyasi, 2024.
6. Howell, J. C. "Preventing and Reducing Juvenile Delinquency: A Comprehensive Framework". Sage Publications, 2018.
7. College of Policing. "Youth Justice and Neighbourhood Policing Guidelines". HM Government, London, 2022.

8. Lee, H., & Kim, J. "School Police Officers and Cyberbullying Prevention in South Korea". Asian Journal of Criminology, 2021.
9. Dünkler, F. "Juvenile Justice in Germany: Educational over Punitive Approaches". European Journal of Criminology, 2020.
10. Omelchenko, O. A. "Profilaktika pravonarucheniy sredi nesovershennoletnix: psixologo-yuridicheskiye aspekti". Huquq va xavfsizlik jurnali, 2022.

